

Andrzej Węgliński

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej [awegliński@poczta.umcs.lublin.pl]

Styl i sposoby oddziaływania kuratorów sądowych w pracy z dozorowanymi zakwalifikowanymi do zróżnicowanych grup ryzyka przestępczości powrotnej

Abstrakt: W artykule dokonano oceny stylu i sposobów oddziaływania kuratorów sądowych w pracy z dozorowanymi zakwalifikowanymi do zróżnicowanych grup ryzyka przestępczości powrotnej. Zaklasyfikowanie osób dozorowanych do grup ryzyka ma na celu poprawę bezpieczeństwa publicznego i dostosowanie rodzaju i intensywności oddziaływań kuratorów do profilu skazanych. W ten sposób powstaje możliwość dostosowania metodycznych oddziaływań kuratorów sądowych do strategii pracy ogólnoswiatowych służb probacyjnych opartych na modelu zarządzania przypadkiem. W części empirycznej zaprezentowano obraz stylu i sposobów pracy kuratorów sądowych w percepcji dozorowanych. Przedstawione informacje są unikalne na tle dotychczasowych, jednostronnych analiz pracy kuratorów sądowych opartych głównie na ocenie zapisów czynności wytwarzanych przez samych kuratorów. Wykazano, że kuratorzy sądowi niezależnie od obiektu oddziaływań preferują głównie styl pośredni usytuowany pomiędzy stylem autokratycznym a demokratycznym.

Słowa kluczowe: Styl oddziaływania kuratorów sądowych, osoby dozorowane zaklasyfikowane do grup ryzyka przestępczości powrotnej, służba kuratorska.

Wprowadzenie

Dozór kuratorski, jako podstawowa forma probacji, oznacza promowanie idei resocjalizacji i wychowania osób, które dopuściły się czynów aspołecznych i swoim

zachowaniem naruszyły obowiązujący porządek prawny. Zamiast ekskluzji i izolacji więziennej, kuratorzy sądowi w warunkach wolności dozorowanej, podejmują próbę włączenia skazanych do podstawowego nurtu życia społecznego oraz wyeliminowania zagrożeń i czynników ryzyka, które przyczyniły się do ich wykolejenia przestępczego

Resocjalizacja w warunkach wolności dozorowanej oznacza indywidualne podejście kuratora do każdego podopiecznego z bardzo dokładnym rozpoznaniem i korygowaniem czynników kryminogennych, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa. Istota środków probacyjnych polega na założeniu dodatniej indywidualnej prognozy, której zasadność podlega sprawdzeniu w okresie próby (Kordik 1998). Ocena ryzyka przestępczości powrotnej konkretnego sprawcy wyznacza poziom intensywności interwencji korekcyjnych kuratorów sądowych.

Kurator sądowy poza próbę udzielenia odpowiedzi na pytania dotyczące przyczyn i uwarunkowań aktów kryminalnych osób dozorowanych, projektuje i realizuje bezpośrednie oddziaływania metodyczna stwarzające szansę podopiecznym na konstruktywne i prospołeczne realizowanie celów i zadań życiowych, bez „pokusy” popełnienia przestępstwa. Kurator sądowy, poza prewencyjno-kontrolnym wymiarem dozoru, musi podejmować czynności zmierzające do zdefiniowania wykonywanej sankcji kryminalnej w kategoriach stymulowania strategii służących prospołecznemu sposobowi zaspokojenia potrzeb powierzonych mu przez sąd skazanych. Można więc z dużym prawdopodobieństwem zakładać, że kuratorzy sądowi, w procesie resocjalizowania osób dozorowanych, wypracują określony, charakterystyczny, swoisty styl oddziaływań wychowawczych. Według Dobrochny Wójcik styl pracy to „...**całościowy sposób sprawowania dozoru**, przejawiający się w działaniach kuratora podejmowanych wobec dozorowanego, a w szczególności wobec problemów jego i środowiska, w którym funkcjonuje” (2010, s. 301).

W literaturze wyróżnia się trzy style kierowania wychowawczego: autokratyczny, demokratyczny i liberalny (*laissez-faire*, czyli styl „wolnej ręki”). Jednak styl liberalny traktowany jest jako pośredni, „przejściowy”, pomiędzy głównymi stylami kierowania; autokratycznym i (lub) demokratycznym (White, Lippitt 1968). Charakterystyka podstawowych stylów wychowania; autokratycznego i demokratycznego wymaga wyróżnienia głównych komponentów składających się na zróżnicowane, a często przeciwstawne sposoby wywierania wpływu na osoby wychowywane. W toku pogłębionych studiów A. Janowski, opierając się na ustaleniach N.A. Flandersa – wyróżnił cztery kategorie zachowań, które określają sposoby postępowania demokratycznego. Zaliczył do nich następujące sposoby: wyrażania sankcji; traktowania norm i opinii osób poddawanych wpływom wychowawczym; podejmowania decyzji i odnoszenia się do podopiecznych (Janowski 1974, s. 122–125). Wyróżnione szczegółowe sposoby wywierania wpływu wychowawczego, stwarzają solidną podstawę do empirycznego rozpoznania demokratycznego lub autokratycznego stylu pracy z podopiecznymi. W podstawowych stylach oddziaływania wychowawczego uwidaczniają się i utrwalają wyraźne anty-

nomie: od przymusu do swobody; od posłuszeństwa do autonomii; od narzucania decyzji do poszukiwania konsensusu; od dominacji do partnerstwa; od rygoru do samokontroli; od wymuszania respektu do stymulowania sympatii; od dystansu do zaufania (Przetacznikowa, Włodarski 1980; Łobocki 1992).

Kurator w pracy z osobą dozorowaną musi odnaleźć równowagę pomiędzy postawą charakterystyczną dla bycia „stróżem prawa” i wychowawcą wspierającym podopiecznego w uporaniu się z zaistniałą sytuacją kryzysową. Gdy w pracy z osobą dozorowaną zaczynają dominować funkcje kontrolno-represyjne i odwetowe, wówczas skazany spostrzega zastosowany środek probacyjny jako kolejną formę kary, a to redukuje wartość wychowawczą dozoru. Dozór kuratora, jako środek probacyjny powinien służyć promocji resocjalizacji i reintegracji społecznej skazanych w środowisku otwartym.

Akcentując oddziaływania wychowawcze kuratorów sądowych w dozorach własnych, w pierwszej kolejności należy rozstrzygnąć; dla jakiej kategorii sprawców tego typu oddziaływania można i należy adresować. Ponadto należy precyzyjnie zbadać; dla jakiej kategorii osób oddanych pod dozór kuratora można założyć pozytywną prognozę wychowawczą. Konstruowanie racjonalnej prognozy wychowawczej w przypadku osób dorosłych, legitymujących się długotrwałym procesem dojrzewania przestępczego i zróżnicowaną kryminogenezą nie jest sprawą prostą. Oczywiście można w sposób celowy wyselekcjonować sprawców dla których prognoza ta jest wątpliwa, a nawet wysoce niepewna z uwagi na skumulowane, indywidualne i środowiskowe czynniki ryzyka w postaci np. uzależnienia od alkoholu, bezdomności, braku kwalifikacji zawodowych i wykształcenia, symptomów zaburzeń osobowości czy ostracyzmu najbliższego otoczenia itp. (Wójcik 2010, s. 261 i n.). Jednak tak ukierunkowana selekcja negatywnych czynników ryzyka zakłada pewien istotny determinizm środowiskowy i gubi zasoby ochronne i ukryte możliwości rozwojowe każdego człowieka.

W ostatnim okresie w resorcie sprawiedliwości wykonano prace zmierzające do powiązania programowanych oddziaływań resocjalizacyjnych w warunkach wolności dozorowanej z oceną ryzyka powrotności na drogę przestępstwa oraz koniecznością zakwalifikowania skazanych do odpowiedniej grupy ryzyka wystąpienia recydywy. Na mocy wydanych aktów pranych służba kuratorska zaczyna odgrywać kluczową rolę w procesie szacowania powrotu do przestępstwa osób poddanych środkom probacyjnym (zob. Rozporządzenie MS z 2013 r., poz. 335; Rozporządzenie MS 2016 r., poz. 969; Kodeks Karny Wykonawczy, Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557, opracowano na podstawie Dz. U. z 2007 r. poz. 665, 666, 768).

Wprowadzenie podziału sprawców pozostających pod dozorem kuratora sądowego na grupy ryzyka miało być milowym krokiem na drodze reformowania kurateli sądowej w Polsce i zbliżenia jej do modelu działania organów probacyjnych w „państwach zaawansowanych cywilizacyjnie”. W stosunku do osób, wobec których sprawowany jest dozór, ustala się trzy grupy ryzyka powrotu do przestępstwa: 1) grupa obniżonego ryzyka (A); 2) grupa podstawowa (B); 3) grupa

podwyższonego ryzyka (C). Rzetelne oszacowanie ryzyka recydywy podopiecznych kuratorów sądowych oznacza konieczność wyposażenia kuratorów w wystandaryzowane narzędzia do rozpoznania statycznych i dynamicznych czynników ryzyka. Tymczasem wypracowane w resorcie reguły kwalifikacji skazanych do grup ryzyka są bardzo subiektywne i niejasne. Kurator dokonuje oceny ryzyka na podstawie własnej wiedzy i praktyki bez wsparcia ze strony narzędzi diagnostycznych.

Rozpoznawanie statycznych czynników ryzyka łączy się z anamnezą przypadku, czyli – badaniem czegoś, co poprzedza stany: choroby, niepowodzenia, kryzysu, odmienności, dewiacji, przestępczości osoby dozorowanej. Anamneza jest próbą odpowiedzi na pytanie: *jak długo trwa okres poprzedzający manifestacje naruszania norm czy wartości społecznych?*, jest to analiza występujących w przeszłości sytuacji trudnych, pewnych toksycznych czynników indywidualnych lub dotyczących otoczenia społecznego, które poprzedzały dokonanie aktu kryminalnego. Badania anamnestyczne, które łączą się z analizą funkcjonowania jednostki w poszczególnych fazach rozwoju – przyjmują postać badań biograficznych, życiorysowych. Z analiz wykonanych przez A. Bałandynowicza (2012) wynika, że recydywiści dokonują pierwszych przestępstw w okresie 9–10 lat, a więc w fazie przed ukształtowaną świadomością społeczną. Rozpoznawanie dynamicznych czynników ryzyka łączy się z katamnezą przypadku, analizą okresu, w którym zaczęły powstawać pierwsze objawy nieprzystosowania społecznego i wchodzenia osoby dozorowanej w rolę przestępcy. A. Bałandynowicz (2012) wykazał, że w okresie katamnezy stopień kryminalizacji osób poddanych środkom probacyjnym uległ dalszemu zawyżeniu; średnio każdy recydywista popełnił dziesięć przestępstw i co najmniej czterokrotnie stawał przed sądem karnym. Jednocześnie pomniejszyła się w tym czasie o 60% ogólna liczba osób, która nie kontynuowała ponownej działalności kryminalnej.

W procesie klasyfikowania dozorowanych do grupy ryzyka kuratorzy uwzględniają dwie grupy cech szczegółowych: właściwości podmiotowe obejmujące cechy historyczne, indywidualne i sytuacyjne charakterystyczne dla dozorowanego oraz właściwości przedmiotowe, obejmujące cechy czynów popełnionych przez dozorowanego, ze szczególnym uwzględnieniem przestępstw w okresie próby. Ponadto Rozporządzenie z dn. 26 lutego 2013 r. wyróżnia trzy szczególne typy dozorów wobec: sprawcy przestępstwa popełnionego w stanie ograniczonej poczytalności lub w związku z uzależnieniem od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych (§ 19); sprawcy przemocy w rodzinie (§ 20); sprawcy przejawiającego zachowania agresywne (§ 21).

W procesie kwalifikowania osoby dozorowanej do grupy podwyższonego ryzyka (gr. C) (art. 169a k.k.w.), kuratorzy uwzględniają zaledwie osiem cech o charakterze negatywnym, z których zaledwie trzy, przy zastosowaniu dość liberalnej formuły oceny, mogą spełniać funkcje dynamicznych czynników ryzyka (uzależnienie od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych; sprawstwo przemocy domowej; związanie się z subkulturami przestępczymi lub

grupami mającymi związek ze środowiskiem przestępczym), a pozostałe to cechy statyczne wynikające z przeszłości kryminalnej osoby dozorowanej (recydywa podstawowa i wielokrotna; ponowne popełnienie przestępstwa po wyroku; przestępstwa przeciwko wolności seksualnej; zaburzenia psychiczne; dotychczasową karalność i asocjalny sposób życia) (Sztuka 2016, s. 85).

Przy kwalifikowaniu do grup ryzyka kuratorzy nie zostali wyposażeni w wystandardyzowane narzędzia, które pozwalają w sposób rzetelny rozpoznać cechy i poziom ryzyka przestępczości powrotnej osób skazanych. Tymczasem oficerowie probacji dysponują sprawdzonymi narzędziami diagnostycznymi o charakterze aktuarialnym. Dla przykładu za pomocą techniki Level of Service Inventory – Revised (LSI-R) można zdiagnozować 54 statyczne i dynamiczne czynniki ryzyka recydywy. Uzyskany wynik od 0 do 54 punktów kwalifikuje skazanych do czterech kategorii ryzyka: low (niska), moderate (średnia), high (wysoka) oraz very high (bardzo wysoka) (Robinson 2002, s. 21–21). Od niedawna dysponujemy Skalą Progностyczną do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych (SPORPZP) opracowaną przez Brunona Hołysta (2013, s. 39–45). Wskazana technika pozwala na zgromadzenie informacji o 29 czynnikach statycznych i 23 czynnikach dynamicznych zestawionych w pięciu podskalach: biografia ogólna, biografia przestępcza, tradycje/środowisko, cechy charakteru oraz uzależnienia. Każdemu z itemów reprezentujących konkretny czynnik ryzyka odpowiada odpowiednia wartość punktowa. Ogólna miara ryzyka (surowy wynik skali) przyjmuje postać wartości liczbowej zawierającej się w przedziale od „0” do 52 punktów (Hołyst 2013, s. 43; Sztuka 2016, s. 86). Zaproponowany przez cytowanego autora model szacowania ryzyka przestępczości powrotnej może być interesującą alternatywą do opracowanej w resorcie sprawiedliwości procedury kwalifikowania skazanych do wyodrębnionych trzech grup ryzyka; A – obniżonego; B – podstawowej; C – podwyższonego (zob. Rozporządzenie 2016, poz. 969; Kodeks karny wykonawczy, art. 169b; Węgliński 2018).

Oceny ryzyka przestępczości powrotnej osób dozorowanych połączona z koniecznością zakwalifikowania skazanych do odpowiedniej grupy ryzyka recydywy wpisuje rodzimych kuratorów sądowych w nową strategię pracy służb probacyjnych opartą na procedurze zarządzania przypadkiem (*case management*), wypracowaną w ramach nowego podejścia do resocjalizacji określanego jako ruch – „What works movement in corrections”, zmierzający do zidentyfikowania warunków skutecznych interwencji korekcyjnych. W literaturze anglojęzycznej występującej także pod nazwą – „Evidence based criminal Policy” (polityka karna oparta na wynikach badań naukowych). Dziekiem opisywanego „ruchu” – jest model szacowania ryzyka (recydywy) oparty na dowodach naukowych (*Evidence-based tools*). Model ryzyka (*risk model*) polega on na wykrywaniu ryzyka przestępczości powrotnej i zarządzaniu nim. Główny nacisk kładzie się na oszacowanie, w jakim stopniu zachowanie ryzykowne przestępcy stanowi zagrożenie dla społeczności. W modelu zarządzania ryzykiem podstawowym kryterium oceny skuteczności oddziaływań

korekcyjnych jest wskaźnik recydywy przestępczej, tzw. poprawa jurydyczna (Andrews, Bonta 2010; Stańdo-Kawecka 2010; Wójcik 2013; Barczykowska, Dzierżyńska-Breś 2013; Dziadkiewicz 2016).

W strategii opartej na metodzie *case management* kurator zbiera informacje na temat potrzeb kryminogennych podopiecznego, kwalifikuje osobę dozorowaną do odpowiedniej grupy ryzyka, planuje indywidualne oddziaływania, aranżuje usługi adekwatne do problemów podopiecznego, monitoruje zakresu wykonanych zadań i czynności, wspiera proces zmiany oraz szacuje osiągnięte efekty (Sztuka 2013).

Model szacowanie ryzyka oparty na dowodach naukowych (*Evidence-based tools*) określa ramy racjonalnego postępowania resocjalizacyjnego zorientowanego na ograniczenie przyszłych zachowań przestępczych. W opisywanym modelu oddziaływania resocjalizacyjne oparte są na trzech wiodących regułach: ryzyka, potrzeb i reaktywności (*risk-need-responsivity*), określanych zasadami skutecznej resocjalizacji (Andrews, Bonta 2010). Zasada ryzyka – opiera się na założeniu, że zachowania przestępcze mogą być wiarygodnie, empirycznie przewidywane i prognozowane, dzięki czemu można świadomie dobierać poziom kontroli pracownika służb społecznych, kuratora sądowego nad osobą nadzorowaną, aby skutecznie zapobiegać przyszłym aktom kryminalnym. W myśl tej reguły działanie resocjalizacyjne powinno koncentrować się na jednostkach, z którymi wiąże się wysokie prawdopodobieństwo przyszłej aktywności przestępczej. Druga z zasad podkreśla znaczenie precyzyjnego rozpoznania potrzeb kryminogennych (*need principle*), które są podstawą określania celów interwencji resocjalizacyjnej w metodyce wykonywania dozoru. Natomiast zasada reaktywności określa konkretne sposoby pracy korekcyjnej dostosowane do problemów osoby dozorowanej. Wyznacza zalecenia metodyczne dotyczące skutecznych oddziaływań resocjalizacyjnych. W obrębie opisywanej reguły wyróżniono zasadę ogólnej reaktywności (*general responsivity*), która nakazuje w pracy z osobą dozorowaną wykorzystywanie technik behawioralnych wypracowanych na podstawie modelu społecznego uczenia się i strategii kognitywno-behawioralnej. W zakresie specyficznej reaktywności (*specific responsivity*) zwraca się uwagę na czynniki indywidualne oraz sytuacyjne charakterystyczne dla obiektu resocjalizacji. W ten sposób styl postępowania korekcyjnego uzależniony jest od wielu zmiennych takich jak; wiek, płeć, poziom kompetencji interpersonalnych oraz poznawczych, cechy asocjalności, poziom środowiskowego wsparcia i wiele innych (Andrews, Bonta 2010; Sztuka 2013; Wójcik 2013; Stańdo-Kawecka 2014; Muskała 2015). Ocena ryzyka recydywy konkretnego sprawcy wyznacza poziom intensywności interwencji korekcyjnych kuratorów sądowych. Zgodnie z tym modelem programy korekcyjne powinny być adresowane do sprawców, u których występuje wiele obszarów problemowych korelujących z przestępczością powrotną.

W ramach modelu RNR, wypracowano empiryczne uzasadnienie skutecznych oddziaływań korekcyjnych związanego z poszukiwaniem odpowiedzi na następujące pytania: (1) *kto winien stać się adresatem działań resocjalizacyjnych?* (2) *które*

z elementów sytuacji adresata stanowić mają przedmiot modyfikacji? oraz (3) jaki styl oddziaływania winien być stosowany przy uwzględnieniu jednostkowych cech odbiorcy? (Sztuka 2017, s. 20). Zgromadzony i opisany w artykule materiał empiryczny będzie próbą odpowiedzi na ostatnie z wyróżnionych pytań.

Zamierzenia badawcze

Przedmiotem badań będzie analizy stylu i sposobów oddziaływań wychowawczych sądowych kuratorów dla dorosłych w ocenie osób dozorowanych z różnych grup ryzyka przestępczości powrotnej. W związku z tym podjęto próby odpowiedzi na następujące, szczegółowe problemy badawcze:

1. Jaki jest styl oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych w ocenie osób dozorowanych?
2. Jakie są sposoby oddziaływania kuratorów w ocenie osób dozorowanych?
3. Czy i jakie są różnice w stylu i sposobach oddziaływania wychowawczego kuratorów sądowych w pracy z osobami dozorowanymi z różnych grup ryzyka przestępczości powrotnej?

W odpowiedzi na pytanie trzecie odnoszące się do indywidualizacji stosowanych sposobów oddziaływania kuratorów sądowych w pracy z osobami dozorowanymi zróżnicowanymi pod względem ryzyka recydywy sformułowano następującą hipotezę roboczą – *należy oczekiwać że kuratorzy sądowi w bezpośrednich oddziaływaniach metodycznych, niezależnie od kategorii osób dozorowanych, będą preferować autokratyczny styl kierowania wychowawczego. A to oznacza, że zwłaszcza w pracy z podopiecznymi z grupy wysokiego ryzyka przestępczości powrotnej skoncentrują się na rygorystycznych sposobach wychowania, na dyscyplinowaniu i kontrolowaniu nałożonych przez sąd zobowiązań i zadań oraz antycypacji formalnych sankcji w sytuacji niewywiązywania się osób dozorowanych z ich realizacji.*

Postawiona hipoteza wynika z badań, w których udowodniono, że niezależnie od statusu kuratora (rodzinnego czy dla dorosłych) oraz od obiektu oddziaływania wychowawczego kuratorzy sądowi preferują kontrolno-rygorystyczny sposób wykonywania dozoru (Heine 1982, s. 39; Ostrihanska, Greczuszkina 2000, s. 32–380; Wójcik i in. 2010, s. 258; Węgliński, Kuziora 2018, s. 142 i n.).

Metoda i techniki badawcze

Wszelka działalność, która ma prowadzić do osiągnięcia określonego celu wymaga podjęcia odpowiednich sposobów postępowania. W pracy zastosowano przekrojowy plan badań empirycznych utożsamiany z modelem sondażowym (Frankfort-Nachmias, Nachmias 2001, s. 113). W procedurze sondażu diagnostycznego możliwy do zastosowania dobór technik badawczych służy do gromadzenia

informacji o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych badanych zjawisk społecznych, opisywanych na podstawie opinii i poglądów specjalnie dobranych grup respondentów (Pilch 2001, s. 80). W badaniach własnych zastosowano technik dostosowane do zakresu analizowanych zjawisk i zróżnicowanych grup badawczych.

Do oceny stylu i sposobów oddziaływań wychowawczych kuratorów w percepcji podopiecznych zastosowano Kwestionariusz Stylu Oddziaływania Wychowawczego (KSOW) w opracowaniu J. Bielskiego (1996, s. 54–55). KSOW pozwala na rozróżnienie dwóch wymiarów stylów oddziaływania wychowawczego kuratora sądowego: demokratycznego i autokratycznego. Pytania w kwestionariuszu są tak skonstruowane, że pozwalają na ocenę częstotliwości określonych zachowań i czynności kuratorów w ocenie podopiecznych. Osoby dozorowane oceniając pracę kuratora sądowego mogły, na pięciostopniowej skali określić czy kurator *zawsze lub bardzo często tak postępował* (4 pkt), lub *niegdy tak nie postępował* (0 pkt). Pytania zawarte w KSOW poza ogólną oceną podstawowych stylów wychowania, pozwalają także na rozpoznanie czterech szczegółowych sposobów pracy kuratorów sądowych w zakresie następujących tendencji; a) *sposób wyrażania sankcji* (Skala nr 1), b) *sposób podejmowania decyzji* (Skala nr 2), c) *sposób odnoszenia się do podopiecznego* (Skala nr 3), d) *sposób traktowania opinii, ocen i norm zgłaszanych przez dozorowanego* (Skala nr 4). Do każdej z wymienionych kategorii przyporządkowane zostało 10 pytań (Bielski 1996, s. 54–55).

Uwzględniając treść pytań przypisanych do poszczególnych kategorii oddziaływania kuratorów sądowych z uwzględnieniem odpowiedzi wskazujących na *preferowanie stylu demokratycznego* można dokonać ich krótkiej charakterystyki: *sposób wyrażania sankcji* wskazuje, że kurator unika wobec podopiecznego stosowania rozkazów i zakazów, jest elastyczny w stosowaniu nagród i kar, popiera pomysły wysuwane przez dozorowanego, dostosowuje wymagania do jego możliwości, utrzymuje intensywny kontakt z dozorowanym bez konieczności nadmiernej kontroli czy rygorystycznego karania za zachowania odbiegające od stereotypu posłuszeństwa, wystrzega się nadmiernej dyscypliny i rygorystycznego grożenia konsekwencjami za negatywne zachowania podopiecznego; *sposób podejmowania decyzji* – oznacza, że kurator stara się dokładnie uzasadniać podejmowane decyzje, ustalenia i rozstrzygnięcia zapadają w toku rozmowy z podopiecznym, w przyjaznej i życzliwej atmosferze, kurator jest otwarty na prowadzenie dyskusji czy negocjacji w sprawach spornych czy kontrowersyjnych, liczy się ze zdaniem podopiecznego, okazując podopiecznemu zainteresowanie, ciepło i troskę, stara się kontrolować jego poczynania nie krępując nadmiernie jego inicjatywy; *sposób odnoszenia się do dozorowanego* – wskazuje, że kurator preferuje uznanie i aprobatę dla poczynania podopiecznego, zachęca do samodzielności, aktywności i inicjatywy, utrzymuje z podopiecznym relacje podmiotowe, partnerskie z akcentowaniem wpływu podopiecznego na przebieg dozoru, kurator unika komenderowania, rozkazywania, surowych czy obraźliwych dla podopiecznego sformułowań lub osądów moralnych; *sposób traktowania opinii i sądów dozorowanego* – oznacza, że

kurator uważnie słucha tego co ma mu do powiedzenia dozorowany, liczy się z jego stanowiskiem, opiniami, oczekiwaniami, podkreśla prawo podopiecznego do wyrażania własnych przekonań i poglądów, nawet wtedy gdy są one odmienne od jego stanowiska, wspiera osobiste postanowienia podopiecznego, dodaje dozorowanemu odwagi w pokonywaniu trudności, gwarantuje podopiecznemu duży margines swobody, stara się zapewnić atmosferę bezpieczeństwa, podkreśla permissywny stosunek do racji, przekonań i uprawnień podopiecznego w toku realizowanego dozoru.

Ponieważ zaprezentowany poniżej materiał empiryczny zawiera ocenę stylu i sposobów pracy wychowawczej kuratorów dla dorosłych w percepcji osób dozorowanych, dlatego zostaną zaprezentowane podstawowe cechy socjopedagogiczne zarówno grupy oceniającej (dozorowanych) jak i ocenianej (kuratorów sądowych).

Badaniami objęto 90 osobową grupę skazanych mężczyzn pozostających pod dozorem kuratorów sądowych. W grupie osób dozorowanych dominowały osoby do 30 roku życia (47%) oraz osoby w przedziale wieku od 31 do 40 lat (33%). Przeciętna długość życia badanych podopiecznych kuratorów sądowych wynosiła 33 lata. Większość osób dozorowanych to kawalerowie (57%). Tylko co piąty skazany jest żonaty (20%). Badane osoby mieszkają w mieście (78%). Na terenie miasta powyżej 50 tys. mieszkańców mieszka 58% skazanych, a w środowisku wiejskim tylko 22% badanych podopiecznych kuratorów sądowych. Opisywani osoby dozorowane popełniły przestępstwa pospolite (57%) oraz przestępstwa gwałtowne (43%). W badanej grupie 35% osób dozorowanych było notowanych raz, a 30% miało wyrok w zawieszeniu. Natomiast więcej niż co piąty skazany był notowany dwu- lub trzykrotnie (23%). Ponadto 17% osób dozorowanych było notowanych ponad trzykrotnie, a 12% ma za sobą ponad trzyletnie wyroki bez zawieszenia oraz wyroki bez zawieszania do trzech lat (10%). Tylko jeden skazany miał za sobą pobyt w zakładzie poprawczym w okresie nieletniości.

Osoby dozorowane oceniały styl i sposoby oddziaływania 90 kuratorów sądowych z których 56% to kuratorzy zawodowi, a 44% to kuratorzy społeczni. W badanej grupie dominują kobiety (80%). Wśród kuratorów przeważają osoby w przedziale wieku od 41 do 50 lat (35%) oraz osoby w wieku od 30 do 40 lat (28%). Przeciętna długość życia badanych kuratorów wynosiła 44 lat. Większość kuratorów ukończyła studia magisterskich o profilu pedagogicznym (55%). W opisywanej grupie 33% badanych osób legitymowało się ukończeniem studiów z zakresu resocjalizacji. Ponadto 10% badanych kuratorów miało ukończone studia psychologiczne, a 7% studia socjologiczne. Kuratorzy legitymują się zróżnicowanym stażem pracy zawodowej i pedagogicznej. Ponad dziesięcioletni ogólny staż pracy zawodowej odnotowano u 90% kuratorów. Przeciętny ogólny staż pracy w badanej grupie wynosił 25 lat. W roli kuratora sądowego ponad 10 lat pracuje 48% badanych osób, a 13% legitymuje się ponad 20-letnim stażem pracy. Jednak do 5 lat powierzoną funkcję wykonuje 18% kuratorów. Przeciętny staż pracy w roli kuratora w badanej grupie wynosił 16 lat.

Zgodnie z obowiązującymi regulacjami prawnymi sądowi kuratorzy dla dorosłych zaklasyfikowali osoby dozorowane do jednej z trzech grupy ryzyka powrotu do przestępstwa: 1) obniżonego ryzyka (grupa A); 2) podstawowej (grupa B); 3) podwyższonego ryzyka (grupa C), (zob. Rozporządzenie 2016, poz. 969; *Kodeks karny wykonawczy*, art. 169b).

Analizę porównawczą wyników osób dozorowanych z trzech grup ryzyka (A, B i C) przeprowadzono za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA wybierając do porównań *post hoc* test Tukey'a HSD, rekomendowany w przypadku porównywania grup równolicznych. W przypadku braku podstaw do przyjęcia założenia normalności rozkładu, co sprawdzono za pomocą testu Shapiro-Wilk, zamiast ANOVY stosowano nieparametryczny test H Kruskala-Wallisa do porównywania więcej niż dwóch grup niezależnych, a pary grup porównywano nieparametrycznym testem Manna-Whitney'a.

W celu ilościowego opracowania materiału empirycznego zastosowano metody z pakietu statystycznego SPSS PC. Sprawdzono normalność rozkładu wyników wykorzystując test Kołmogorowa-Smirnowa. Na podstawie uzyskanych wyników oraz założenia, że testy nieparametryczne są w porównaniu z testami parametrycznymi mniej skuteczne, zastosowano testy parametryczne (Brzeziński 2002, s. 264).

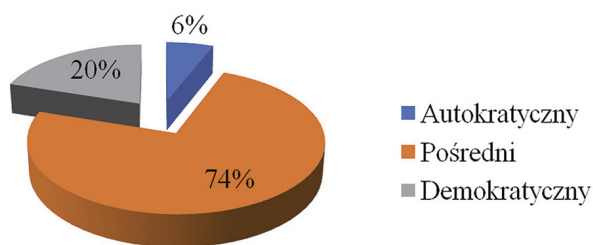
Analiza wyników

Do oceny bezpośrednich sposobów oddziaływań wychowawczych społecznych kuratorów sądowych zastosowano Kwestionariusz Stylu Oddziaływania Wychowawczego (KSOW) w opracowaniu J. Bielskiego (1996, s. 54–55). Pytania w kwestionariuszu są tak skonstruowane, że poza ogólną oceną stylu kierowania wychowawczego, można także określić, jaka jest częstotliwość poszczególnych zachowań i czynności kuratora w pracy z podopiecznym. Osoba dozorowana ocenia zachowanie kuratora sądowego na pięciostopniowej skali (od 0 do 4). Zaznaczenie cyfry „4” oznacza, że kurator *zawsze lub bardzo często tak postępował*, a podkreślenie cyfr „0”, że *nigdy* tak się nie zachowywał.

Kwestionariusz KSOW składa się z 40 pytań, dlatego ogólna ocena stylu pracy kuratora zawiera się w przedziale od 0 do 160 pkt. Uzyskanie maksymalnej liczby punktów świadczy o pełnym *demokratyzmie* w oddziaływaniu kuratora, a otrzymanie minimalnej liczby punktów, o maksymalnym *autokratyzmie*. Ogólną liczbę punktów podzielono na przedziały punktowe i to pozwoliło na zidentyfikowanie trzech stylów wychowawczych kuratora sądowego:

- a) autokratyczny (0–80 pkt),
- b) styl pośredni (81–120 pkt),
- c) demokratyczny (121–160 pkt).

Przeliczone w ten sposób wyniki ukazano na wykresie poniżej.

Wykres 1. Styl pracy kuratorów sądowych w percepcji osób dozorowanych

Na podstawie uzyskanych informacji można stwierdzić, że w ocenie 90-osobowej grupy dozorowanych w pracy kuratorów sądowych zdecydowanie dominuje *styl pośredni* (74%). Tylko pięciu skazanych określiło styl bezpośredniego oddziaływania metodycznego „swojego” kuratora jako *autokratyczny* (6%). Natomiast co piąty kurator, w odczuciach podopiecznych, preferuje styl *demokratyczny* (20%).

Osoby dozorowane oceniały styl pracy 50 kuratorów zawodowych oraz 40 kuratorów społecznych. Oceniani kuratorzy zawodowi oraz społeczni nie różnili się istotnie pod względem ogólnej oceny stylu pracy w autopercepcji osób dozorowanych ($M_1 = 105,32$; $M_2 = 106,13$). Wyższe wyniki uzyskała podgrupa społecznych kuratorów sądowych, co oznacza, że kuratorzy dobrowolni nieznacznie przewyższają kuratorów zawodowych pod względem tendencji do preferowania stylu demokratycznego w pracy z osobami dozorowanymi.

Na tle dotychczasowych badań ogromnym zaskoczeniem jest niewielki odsetek kuratorów stosujących *styl autokratyczny*, polegający na dążeniu do utrzymaniu dominacji, kontroli i jednokierunkowej komunikacji z podopiecznymi. Ponadto okazało się, że co piąty z ocenianych kuratorów w ocenie osób dozorowanych wyróżnia się *demokratycznym stylem* oddziaływania w pracy z podopiecznymi w warunkach wolności dozorowanej. Z dotychczasowych analiz kart czynności kuratorów sądowych dla dorosłych wynikało, że styl kontrolny preferowało 47,3% ocenianych kuratorów (Wójcik 2010, s. 305). Natomiast w ocenie osób dozorowanych, styl autokratyczny dominował aż u 55% społecznych kuratorów rodzinnych (Węgliński 2012, s. 50).

Na podstawie zaprezentowanych wyników należy stwierdzić, że założona hipoteza robocza o preferowaniu autokratycznego stylu kierowania w bezpośrednich oddziaływaniach metodycznych kuratorów sądowych w ocenie osób dozorowanych nie została potwierdzona. Z ogólnej analizy stylu pracy kuratorów sądowych jednoznacznie wynika, że zdecydowana większość badanych zawodowych oraz społecznych kuratorów sądowych w bezpośrednich oddziaływaniach metodycznych preferuje *styl pośredni*. Zaprezentowane wyniki mogą świadczyć o istotnej zmianie w stylu oddziaływania kuratorów sądowych w odczuciach osób dozorowanych.

W dalszej części analizy zebranego materiału empirycznego dokonano rozpoznania stylu pracy kuratorów w percepcji osób dozorowanych zaklasyfikowanych do trzech grup ryzyka; A – *obniżonego*; B – *podstawowej*; C – *podwyższonego*. Opracowane wyniki zaprezentowano w tabeli poniżej.

Tabela 1. Styl pracy kuratorów sądowych w percepcji osób dozorowanych zróżnicowanych pod względem grup ryzyka

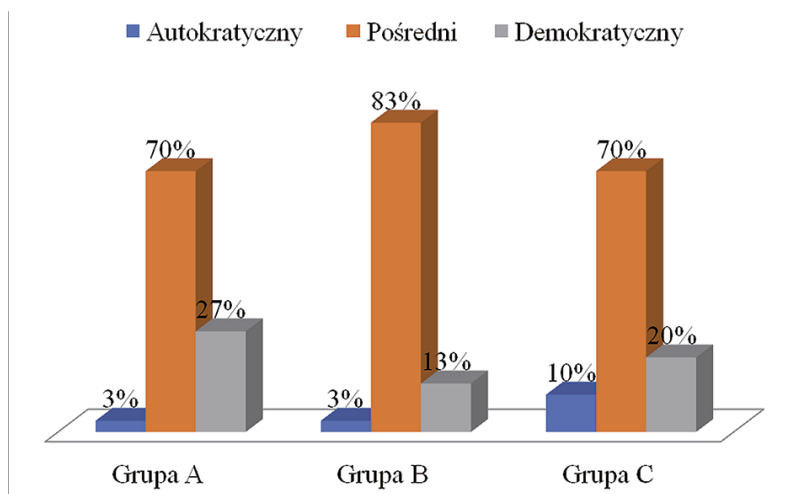
Styl	Grupa A		Grupa B		Grupa C	
	N	%	N	%	N	%
Autokratyczny	1	3	1	3	3	10
Pośredni	21	70	25	83	21	70
Demokratyczny	8	27	4	13	6	20
chi2 = 3,41; df = 4; p < 0,49						

Z zestawionych w tabeli informacji wynika, że osoby dozorowane z obniżonej grupy ryzyka (Gr. A) najczęściej doświadczają kierowania demokratycznego ze strony kuratorów sądowych (27%). Natomiast trzech skazanych z grupy podwyższonego ryzyka (Gr. C) oraz pojedyncze osoby z pozostałych grup doświadczyły stylu *autokratycznego* (10%) w oddziaływaniach kuratorów sądowych. Zaprezentowane różnice w stylach pracy z dozorowanymi z różnych grup ryzyka nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej ($p < 0,49$). W każdej z grup ryzyka dominował pośredni styl organizowania bezpośrednich oddziaływań metodycznych kuratorów w dozorach własnych.

Uzyskane wyniki są szczególnie dobrze widoczne w obrazie graficznym zaprezentowanym na wykresie 2.

Osoby dozorowane z obniżonej grupy ryzyka najczęściej doświadczały demokratycznych relacji z kuratorem sądowym w czasie wykonywanego dozoru (27%). Natomiast dozorowani z grupy podstawowej (Gr. 2) najczęściej informowali o *pośrednim stylu* (83%) kierowania i najrzadziej spotykali się z *demokratycznym stylem* (13%) wykonywania dozoru przez przydzielonych im kuratorów sądowych. Ponadto okazało się, że skazani z grupy podwyższonego ryzyka przestępczości powrotnej (Gr. 2) najczęściej doświadczali tendencji do *autokratycznego stylu* oddziaływania kuratorów sądowych (10%). Można też zauważyć, że w tej grupie podopiecznych występuje największe zróżnicowanie podstawowych stylów kierowania w trakcie wykonywanych dozorów.

Ogólnie kuratorzy sądowi w pracy z dozorowanymi, z trzech grup ryzyka przestępczości powrotnej preferują zachowania charakterystyczne dla postępowania o charakterze *pośrednim*, „przejściowym”, pomiędzy głównymi stylami kierowania; *autokratycznym* i (lub) *demokratycznym*. Ponadto z zaprezentowanych

Wykres 2. Styl pracy kuratorów w percepcji osób dozorowanych zróżnicowanych pod względem grup ryzyka przestępczości powrotnej

informacji wynika, że badane osoby dozorowane bardzo rzadko w postępowaniu kuratorów obserwowały tendencję do autokratycznego stylu kierowania przejawiającego się w dążeniu do ograniczania ich swobody, rygoru, odgórnego narzucanie decyzji, preferowania czynności kontrolnych, dyktowania wymagań, wymuszania respektu i posłuszeństwa poprzez werbalne ostrzeżenia i zapowiadane sankcje w sytuacji nie zastosowania się do oczekiwań kuratora.

Istotnym uzupełnieniem zaprezentowanych wyników dotyczących podstawowych stylów oddziaływania będzie analiza konkretnych zachowań kuratorów sądowych w kontaktach z osobami dozorowanymi. Pytania zawarte w KSOW umożliwiają rozpoznanie czterech szczegółowych sposobów pracy kuratora sądowego, w zakresie; a) *wyrażania sankcji* (skala 1), b) *podejmowania decyzji* (skala 2), c) *odnoszenia się do podopiecznego* (skala 3), d) *traktowania opinii, ocen i norm zgłaszanych przez dozorowanego* (skala 4). Do każdej z wymienionych skal przyporządkowane jest 10 pytań z kwestionariusza. Osoby dozorowane zaznaczały odpowiedzi na 5-stopniowej skali. Podkreślenie cyfry „0” oznaczało, że – *kurator nigdy tak nie postępował*, natomiast zaznaczenie cyfry „4”, że *postępował tak zawsze lub bardzo często*.

W tabeli poniżej zestawiono wyniki obrazujące sposoby oddziaływania kuratorów sądowych w autopercepcji osób dozorowanych z trzech grup ryzyka przestępczości powrotnej. Analizę porównawczą przeprowadzono za pomocą jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA wybierając do porównań post hoc test **Tukey’a**. Opracowane wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela 2. Sposoby oddziaływania kuratorów sądowych w samoocenie osób dozorowanych z różnych grup ryzyka

Sposób	Test Levene'a	p	Grupa A		Grupa B		Grupa C		F	p
			M1	Sd1	M2	Sd2	M3	Sd3		
Wyrażania sankcji	0,37	0,70	26,03	4,86	26,60	4,97	25,97	5,29	0,14	0,87
Podejmowania decyzji	0,55	0,58	26,63	3,82	26,07	3,15	25,57	4,09	0,62	0,54
Odnoszenia się do osoby dozorowanej	2,52	0,09	27,10	3,49	26,97	3,74	26,93	4,72	0,02	0,98
Traktowania opinii i ocen wypowiedzianych przez dozorowanego	2,86	0,06	27,73	5,98	26,47	4,31	24,97	6,40	1,81	0,17

Uzyskane wartości testu Levene'a świadczą o jednorodności wariancji wyników badanych grupach osób w zakresie ocenianych sposobów oddziaływania kuratorów.

Badani podopieczni z trzech grup ryzyka najwyżej w zakresie tendencji do demokratycznego sposobu kierowania ocenili kuratorów w zakresie *odnoszenia się do osoby dozorowanej* ($M1 = 27,10$; $M2 = 26,97$; $M3 = 26,93$).

Można zauważyć, że różnice pomiędzy średnimi w obrębie każdej z grup były niewielkie. Należy przyjąć, że opisywani przez osoby dozorowane kuratorzy niezależnie od zaklasyfikowania podopiecznego do różnych grup ryzyka tak samo często starali się utrzymywać z dozorowanymi relacje podmiotowe i wyrażać swoją aprobatę dla właściwego postępowania podopiecznych z równoczesnym zachęcaniem ich do samodzielności, aktywności i inicjatywy w trakcie realizowanego dozoru.

Najwyższe wyniki w zakresie sposobu podejmowania decyzji, odnoszenia się do osoby dozorowanej oraz traktowania opinii i ocen wypowiedzianych przez podopiecznych odnotowano w grupie dozorowanych z obniżonym ryzykiem przestępczości powrotnej, co świadczy o przejawianiu przez kuratorów tendencji do demokratycznego sposobu kierowania w pracy z tą grupą skazanych. Natomiast najniższe wyniki odnotowano w grupie dozorowanych z podwyższonego ryzyka recydywy, co wskazuje na większą tendencję kuratorów do stylu autokratycznego. Niemniej jednak wartość testu F dowodzi, że zaobserwowane różnice w sposobach oddziaływania kuratorów sądowych w ocenie osób dozorowanych nie osiągnęły poziomu istotności statystycznej. Sposoby oddziaływania kuratorów nie są istotnie zróżnicowane ze względu na przypisanie dozorowanych do określonej grupy ryzyka.

Następnie dokonano szczegółowych analiz sposobów oddziaływania kuratorów sądowych z uwzględnieniem porównań międzygrupowych. Do oceny istotności statystycznej różnic pomiędzy dozorowanymi z trzech grup ryzyka zastosowano test Tukey'a HSD, który jest odpowiedni, gdy porównywane grupy są równoliczne. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli poniżej.

Tabela. 2. Porównania międzygrupowe sposobów oddziaływania kuratorów w samoocenie osób dozorowanych

Grupa ryzyka	Sposoby	Test Tukey'a HSD	
		Różnica średnich	Istotność
Grupa A – Grupa B	wyrażania sankcji	-0,57	ni
	podejmowania decyzji	0,57	ni
	odnoszenia się do osoby dozorowanej	0,13	ni
	traktowania opinii i ocen wypowiedzianych przez dozorowanego	1,27	ni
Grupa A – Grupa C	wyrażania sankcji	0,07	ni
	podejmowania decyzji	1,07	ni
	odnoszenia się do osoby dozorowanej	0,17	ni
	traktowania opinii i ocen wypowiedzianych przez dozorowanego	2,77	ni
Grupa B – Grupa C	wyrażania sankcji	0,63	ni
	podejmowania decyzji	0,50	ni
	odnoszenia się do osoby dozorowanej	0,03	ni
	traktowania opinii i ocen wypowiedzianych przez dozorowanego	1,50	ni

Ogólnie z dokonanych porównań międzygrupowych wynika, że w odczuciach podopiecznych kuratorzy sądowi w zakresie sposobu *wyrażania sankcji, podejmowania decyzji, odnoszenia się do osoby dozorowanej, traktowania opinii i ocen wypowiedzianych przez dozorowanego* nie różnicują istotnie statystycznie preferowanych sposobów oddziaływania w pracy z dozorowanymi z różnych grup ryzyka.

Dla pełniejszego zilustrowania różnic w sposobach prowadzenia dozoru, zostaną zaprezentowane twierdzenia z kwestionariuszu KSOW, które w sposób istotny różnicują zachowania kuratorów sądowych w pracy z osobami dozorowanymi z opisywanych grup ryzyka przestępczości powrotnej. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli 3.

Pośród 40 stwierdzeń zawartych w KSOW opisujących sposoby postępowania kuratorów sądowych w relacjach z osobami dozorowanymi istotne statystycznie różnice odnotowano zaledwie w pięciu kategoriach. Największe zróżnicowane postępowania kuratorów odnotowano w relacjach z osobami dozorowanymi z grupy *podwyższonego ryzyka* (grupa C).

Tabela. 3. Porównania międzygrupowe szczegółowych sposobów oddziaływania kuratorów w ocenie osób dozorowanych z trzech grup ryzyka

Grupy ryzyka	Sposoby	Test Tukey'a HSD	
		Różnica średnich	Istotność
A–B	Jeśli kurator wydaje osobie dozorowanej jakieś polecenia, to czy stara się uzasadnić, dlaczego uważa wykonanie tego polecenia za pożądane?	0,70	0.02
A–C	Zdarza się, że osoba dozorowana proponuje kuratorowi pewne swoje pomysły, które chciałby realizować w życiu. Czy kurator popiera takie pomysły wysuwane przez dozorowanego?	0,53	0,02
A–C	Czy kurator nagradza osobę dozorowaną za: a) dobre postępowanie, b) dobre przygotowanie się do spotkania z nim, c) właściwe wykonanie zadań, d) aktywność zawodową (szkolną), lub inne sytuacje występujące w toku dozoru?	0,87	0,01
B–C	Czy kurator nagradza osobę dozorowaną za: a) dobre postępowanie, b) dobre przygotowanie się do spotkania z nim, c) właściwe wykonanie zadań, d) aktywność zawodową (szkolną), lub inne sytuacje występujące w toku dozoru?	0,97	0,002
A–C	Czy kuratorzy żądają od osoby dozorowanej natychmiastowego i bezwzględnego podporządkowania się ich decyzjom?	0,70	0,05

Okazało się, że kuratorzy sądowi w postępowaniu z osobami dozorowanymi zagrożonymi największym ryzykiem recydywy przestępczej doświadczają zasadniczych różnic w poglądach na temat sposobu wykonywania dozoru. Skazani z grupy C istotnie częściej nie zgadzają z oczekiwaniami, opiniami kuratorów proponując własne rozwiązania, które są odrzucane lub pomijane, a które są uwzględniane w pracy z osobami dozorowanymi z grupy obniżonego ryzyka ($p < 0,02$). Ponadto podopieczni w największym stopniu zagrożeni przestępczością powrotną są przez kuratorów istotnie rzadziej nagradzani za swoje postępowanie na tle dozorowanych z grupy obniżonego ryzyka ($p < 0,01$) oraz grupy podstawowej ($p < 0,002$). Można też zauważyć, że osoby dozorowane z grupy podwyższonego ryzyka istotnie częściej doświadczają ze strony kuratorów dążenia do rygorystycznego podporządkowania się formułowanym wymaganiom oraz oczekiwaniom na tle dozorowanych z grupy obniżonego ryzyka ($p < 0,05$).

Odnutowano także istotne statystycznie różnice w sposobach postępowania kuratorów w pracy z dozorowanymi z grupy obniżonego ryzyka (Gr. A) oraz skazanych z grupy podstawowej (Gr. B). W ocenie osób dozorowanych kuratorzy sądowi istotnie częściej uzasadniają swoje decyzje wobec dozorowanych z grupy minimalnego ryzyka na tle dozorowanych z grupy podstawowej ($p < 0,02$).

Zaprezentowana szczegółowa analiza zachowań wskazuje, że skazani zaklasyfikowani do grupy obniżonego ryzyka recydywy przestępczej istotnie częściej doświadczają tendencji do demokratycznego kierowania w bezpośrednich oddzia-

ływaniach metodycznych kuratorów sądowych. Natomiast dozorowani z grupy podwyższonego ryzyka narażeni są na bardziej dyscyplinujące i rygorystyczne postępowanie kuratorów w trakcie wykonywania dozoru.

Zakończenie i wnioski

W przygotowanym artykule zaprezentowano opinie osób dozorowanych różnicowanych pod względem ryzyka przestępczości powrotnej na temat stylu i sposobów pracy sądowych kuratorów dla dorosłych. Z opisanego materiału empirycznego wynika, że w odczuciach osób dozorowanych kuratorzy sądowi, niezależnie od podmiotu oddziaływania preferując sposoby charakterystyczne dla stylu pośredniego pomiędzy stylem autokratycznym oraz demokratycznym. Należy pamiętać, że *styl pośredni* może oznaczać okazjonalne sposoby kierowania osobą dozorowaną. Jest odmianą stylu *niekonsekwentnego*, *nieingerującego*, *biernego*, często polegającego na pozostawianiu sprawy osoby dozorowanej swojemu biegowi bez długofalowej i zamierzonej aktywności i inicjatywy kierowniczej kuratora sądowego. W opisywanym stylu pośrednim może być tak, że kurator działa dopiero pod naciskiem doraźnych sytuacji. Preferuje bierność i incydentalne interwencje. Kontrola postępowania podopiecznych jest niedostateczna. Szwankuje opieka nad podopiecznymi, a wymagania są niedostatecznie egzekwowane (Czapów 1968, s. 146 i n.; Janowski 1974, s. 122 i n.; Karłyk-Ćwik 2009, s. 221; Wójcik 2010, s. 305).

Ponadto okazało się, że osoby dozorowane z grupy podwyższonego ryzyka w relacjach z kuratorami zdecydowanie częściej doświadczają stosowania sankcji wyrażających się w dyscyplinującej postawie kuratora oraz rygorystycznym, formalnym, egzekwowaniu konieczności wywiązywania się skazanych z nałożonych przez sąd zobowiązań. W pracy z osobami dozorowanymi z grupy podwyższonego ryzyka kuratorzy są bardziej apodyktyczni, dominujący, władczy, dyscyplinujący, zdecydowani w forsowaniu własnych racji oraz przekonań na temat postępowania skazanych. W pracy kuratorów z dozorowanymi z tej grupy ryzyka można zauważyć przesunięcie akcentów z oddziaływań o charakterze korekcyjnym na rzecz celów o charakterze prewencyjno-kontrolnym, co prowadzić może do zastosowania instrumentu ekskluzji, opartego na wykluczeniu skazanych z funkcjonowania w środowisku otwartym z możliwością przeniesienia do instytucji o charakterze izolacyjno-więziennym.

W modelu zarządzania ryzykiem kuratorzy skoncentrowani na formalnoprawnym kryterium skuteczności resocjalizacji opartym na wskaźniku recydywy mogą pomijać ważne sfery funkcjonowania osób dozorowanych w zakresie dojrzewania społecznego, rozwoju moralnego czy osobowego na rzecz rozpoznawania statycznych czynników ryzyka recydywy, które mogą być źródłem społecznej stygmatyzacji skazanych i instrumentem ich społecznego wykluczenia.

Tymczasem w modelu RNR ocena ryzyka recydywy konkretnego sprawcy wyznacza poziom intensywności interwencji korekcyjnych. Zgodnie z regułami postępowania wypracowanymi w tym modelu programy korekcyjne powinny być adresowane do sprawców, u których występuje wiele obszarów problemowych korelujących z przestępczością powrotną. Ponadto podstawowym priorytetem oddziaływań resocjalizacyjnych opartych na metodzie zarządzania ryzykiem przestępczości powrotnej, musi być wspieranie podopiecznych w odkrywaniu i wykorzystywaniu potencjałów rozwojowych oraz rozpoznawanie zasobów w środowisku i ułatwianie dostępu do nich. W toku dozoru kurator sądowy po rozpoznaniu statycznych i dynamicznych czynników ryzyka wyznaczających poziom zagrożenia ponownej aktywności przestępczej musi zaplanować indywidualne oddziaływania korekcyjne dostosowane do potrzeb osób dozorowanych. W dozorach z wykorzystaniem rozwiązań wynikających z metody zarządzania ryzykiem w sposób szczególny podkreśla się potrzebę samoukierunkowania oraz rozwijania sprawczości osób dozorowanych w dążeniu do reintegracji społecznej, która jest istotą resocjalizacji w środowisku otwartym.

Abstract: Style and methods of impact of court probation officers in their work with the supervised qualified to various recidivism risk groups

The article assesses the style and methods of influence of court probation officers in their work with the supervised qualified to various groups of recidivism risk. The classification of supervised persons in risk groups is intended to improve public security and to adjust the nature and intensity of the measures applied by probation officers to the profile of the convicted persons. This creates the possibility of adapting the methodological measures of court probation officers to the work strategy of global probation services based on the case management model. The empirical part presents a description of the style and methods of work of court probation officers in the perception of the supervised. The information presented is unique against the background of the hitherto unilateral analyses of the work of probation officers based mainly on the evaluation of records of activities prepared by the officers themselves. It has been shown that probation officers, regardless of the object of their measures, prefer mainly an indirect style, situated between the autocratic and democratic style. **Keywords:** Style of applying measures by court probation officers, supervised persons classified into recidivism risk groups, probation service.

Bibliografia

- [1] Andrews D.A., Bonta J.L., 2010, *The Psychology of Criminal Conduct*, New Providence.
- [2] Andrews D.A., Bonta J., Hoge R.D., 1990, *Classification for effective rehabilitation. Rediscovering psychology*, „Criminal Justice and Behavior”, 17, s. 19–51.
- [3] Bałandynowicz A., 2011, *Destygmatyzacja tożsamości dewiantów jako zmiana czasowa i interpersonalna w polifunkcyjnym modelu probacji*, [w:] *Tożsamość osobowa de-*

- wiantów a ich reintegracja społeczna, cz. 1, pod redakcją naukową A. Kieszkowskiej, Kraków.
- [4] Bałandynowicz A., 2012, *Reintegracja społeczna skazanych wsparta na paradygmacie tożsamości osobowej, społecznej i kulturowo-cywilizacyjnej*, [w:] *Problemy resocjalizacji penitencjarnej i niedostosowania społecznego*, „Niepełnosprawność”, nr 8.
  - [5] Barczykowska A., Dzierżyńska-Breś S., 2013, *Profilaktyka oparta na wynikach badań naukowych (evidence based practice)*, „Resocjalizacja Polska”, nr 4.
  - [6] Bielski J., 1996, *Uwarunkowania efektywności pracy nauczyciela wychowania fizycznego*, Kielce.
  - [7] Brzeziński J., 2002, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa.
  - [8] Dziadkiewicz K., 2016, *Kategoryzacja skazanych oddanych pod dozór kuratora sądowego, w świetle aktualnych zmian prawa karnego wykonawczego i przesłanek praktycznych stosowania taksonomii w pracy ze skazanym pozostającym w okresie próby*, [w:] *Resocjalizacja – czarno na białym*, (red.) A. Karłyk-Ćwik, D. Rybczyńska-Abel, Toruń.
  - [9] Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., 2001, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Warszawa.
  - [10] Heine M., 1982, *Warunki efektywności resocjalizacji nieletnich poddanych dozorowi sądowych kuratorów społecznych*, Wrocław.
  - [11] Hołyst B., 2013, *Podstawy i zakres indywidualnej prognozy kryminologicznej*, „Probacja”, 1.
  - [12] Hołyst B., 2013, *Skala Prognostyczna do Oceny Ryzyka Podjęcia Zachowań Przestępczych – indywidualna predykcja kryminologiczna*, „Probacja” 2013, 2, 39–45.
  - [13] Janowski A., 1974, *Kierowanie wychowawcze w toku lekcji*, Warszawa.
  - [14] Konopczyński M., 2016, *Misja Kuratorskiej Służby Sądowej w społeczeństwie obywatelskim*, [w:] *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków – nadzieje, oczekiwania dylematy*, red. nauk. M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, Kraków.
  - [15] Kordik A., 1998, *Warunkowe zawieszenie wykonania kary w systemie środków probacyjnych i jego efektywność*, Wrocław.
  - [16] Łobocki M., 1992, *ABC wychowania dla nauczycieli i wychowawców*, Warszawa.
  - [17] Muskała M., 2015, *Służba kuratorska w Anglii i Walii*, „Probacja”, nr 1.
  - [18] Ostrianska Z., Greczuszkin A., 2000, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin.
  - [19] Przetacznikowa M., Włodarski Z., 1980, *Psychologia wychowawcza*, wyd. 2, Warszawa.
  - [20] Robinson G., 2002, *Exploring risk management in probation practice. Contemporary developments in England and Wales*, „Punishment and Society”, nr 4(1).
  - [21] Stańdo-Kawecka B., 2010, *Ruch „What works” i „nowa resocjalizacja” – nowa perspektywa w polityce karnej?*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, (red.) V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa.
  - [22] Stańdo-Kawecka B., *Wybrane problemy profesjonalizacji organów probacyjnych i klasyfikacji sprawców oddanych pod dozór do grup ryzyka*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego. Tom XXXIII AUWr No 3617, Wrocław 2014.
  - [23] Sztuka M., 2013, *Anachronizm i aktualność. Idea resocjalizacji w sporze o nowoczesność*, Kraków.

- [24] Sztuka M., 2017, *O doniosłości postulatów uwspółnotowania systemu instytucjonalnej resocjalizacji*, [w:] *Horyzonty pedagogiki resocjalizacyjnej. Księga Jubileuszowa Profesora Wiesława Ambrozika*, (red.) A. Barczykowska, M. Muskała, Poznań.
- [25] Sztuka M., 2016, *Szacowanie ryzyka w pracy kuratora Polskie rozwiązania i ich odpowiedniki w rozwiniętych systemach zachodnich*, [w:] *Polska kuratela sądowa na przełomie wieków nadzieje, oczekiwania, dylematy*, (red. nauk.) M. Konopczyński, Ł. Kwadrans, K. Stasiak, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [26] Sztuka M., 2018, *Wymagająca powinność (współczesne uwagi na marginesie artykułu Roberta K. Mertona „Rola intelektualisty w instytucjach państwowych”)*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana Doktorowi Tadeuszowi Jedynakowi*, (red. nauk.) K. Stasiak, Toruń.
- [27] Utrat-Milecki J., 2010, *Etos pracy kuratora sądowego*, [w:] *90. lat kurateli sądowej w Polsce. Historia — teraźniejszość — przyszłość*, Warszawa.
- [28] Utrat-Milecki J., 2006, *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa.
- [29] Węgliński A., Kuziora G., 2016, *W poszukiwaniu wychowującej kurateli sądowej*, Lublin.
- [30] Węgliński A., 2018, *Resocjalizacja w środowisku otwartym z zastosowaniem metody zarządzania przypadkiem w dozorach kuratorskich*, [w:] *Współczesne dylematy resocjalizacyjne – w stronę twórczej resocjalizacji*, (red.) W. Ambroziak, A. Kieszkowska, K. Sawicki, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [31] White R.K., Lippitt R., 1968, *Leader behavior and member reaction in three „social climates”*, [w:] *Group dynamics: Research and theory*, 3rd ed., (eds.) D. Cartwright, A. Zander, New York, s. 318–335.
- [32] Wójcik D. i in., 2010, *Kuratela sądowa. Sukcesy i porażki*, Warszawa.
- [33] Wójcik D., 2013, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu Sprawy Karne”, 16.

Wykaz aktów prawnych

- [34] Kodeks Karny Wykonawczy, Dz.U. 1997, nr 90, poz. 557.
- [35] Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, poz. 969.
- [36] Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. W sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, poz. 335.